

Μελέτες

Η συνταγματική θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας ως αντικείμενο της διαδικασίας αναθεώρησης του Συντάγματος*

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

Καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου, Νομικής Σχολής ΑΠΘ

Η αναθεώρηση είναι μία διαδικασία εξαιρετικά επικίνδυνη, είναι μια στιγμή επιβεβαίωσης και διακινδύνευσης ταυτόχρονα του αυστηρού χαρακτήρα του Συντάγματος. Η περίοδος της αναθεωρητικής διαδικασίας είναι, μία περίοδος «ηρτημένου» του αυστηρού συντάγματος, του γραπτού και τυπικού Συντάγματος της χώρας. Όταν ανοίγει κανείς αυτή την πόρτα, της επικοινωνίας του Συντάγματος με την Ιστορία, με τον μακρύ ιστορικό χρόνο, πρέπει να γνωρίζει ότι υπάρχουν ορισμένες προϋποθέσεις. Η θεμελιώδης προϋπόθεση, είναι η αναθεωρητική συναίνεση, η οποία δεν είναι εθελοντική, είναι μια συναίνεση αναγκαστική λόγω των μεταπλειοψηφικών εγγυήσεων, που προβλέπει το άρθρο 110 του Συντάγματος. Αυτό έχει πάρα πολύ μεγάλη σημασία, γιατί χωρίς την αναγκαία αναθεωρητική συναίνεση, στενεύει το εύρος αποδοχής του Συντάγματος. Το Σύνταγμα γίνεται πεδίο σύγκρουσης, ενώ πρέπει να είναι πεδίο συνύπαρξης και σύνθεσης των απόψεων. Γιατί το Σύνταγμα πρέπει να είναι ευρύχωρο, δεν πρέπει να είναι

* Ομιλία στην παρουσίαση του βιβλίου του Κώστα Γ. Μπακογιάννη «Η εκλογή και οι πολιτικά καίριες αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας» (Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2018), στην Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών, στις 18.12.2018.

Η ομιλία αναφέρεται στα δεδομένα εκείνης της φάσης της αναθεωρητικής διαδικασίας και στα πολιτικά συμφραζόμενα εκείνης της περιόδου.

ούτε αριστερό, ούτε δεξιό, ούτε προοδευτικό, ούτε συντηρητικό, πρέπει να είναι το πλαίσιο που μακροχρονίως διασφαλίζει τη λειτουργία του κράτους, της κοινωνίας, των πολιτικών δυνάμεων, των κοινωνικών δυνάμεων.

Το Σύνταγμα δεν ρυθμίζει μόνο το κράτος, την οργάνωση και τη λειτουργία του, ρυθμίζει και τη λειτουργία της οικονομίας και τη λειτουργία της κοινωνίας των πολιτών και βέβαια το status του ατόμου και των συλλογικών υποκειμένων.

Ούτως ή άλλως, η αναθεωρητική λειτουργία διέπεται από πρόσθετους καταναγκασμούς, που απορρέουν από τη θέση μας μέσα στη διεθνή έννομη τάξη και από τη θέση μας στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη και στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Δεν υπάρχουν μόνο οι περιορισμοί του άρθρου 110, υπάρχουν πολλοί λανθάνοντες περιορισμοί στη μελλοντική αναθεώρηση του Συντάγματος, οι οποίοι περιορίζουν το πεδίο της. Το πεδίο αυτό στην πραγματικότητα είναι τώρα η εθνική συνταγματική ταυτότητα, η έννοια αυτή είναι αντικείμενο μεγάλης συζήτησης και στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στη νομολογία πολλών εθνικών συνταγματικών κυρίως και ανωτάτων ενίοτε δικαστηρίων.

Υπάρχουν κεφάλαια ολόκληρα, όπως είναι τα θεμελιώδη δικαιώματα, στα οποία τι να πει ο συντακτικός νομοθέτης, όταν είναι υποχρεωμένος να προσχωρήσει στη σύμφωνη με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ερμηνεία των σχετικών διατάξεων. Ή τι να πει για το Οικονομικό Σύνταγμα, όταν πρέπει να μετέχει στους μηχανισμούς και τους καταναγκασμούς της οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης.

Το θεμελιώδες είναι ότι το Σύνταγμα δεν είναι εργαστηριακό προϊόν, δεν μαζεύομαστε να κάνουμε το «ωραίο Σύνταγμα», «la costituzione bella», όπως λένε οι Ιταλοί. Δεν ασκούμε έτσι τη «συνταγματική μηχανική». Γίνεται πάρα πολύ μεγάλη συζήτηση διεθνώς για το λεγόμενο constitutional engineering. Αλλά αυτό δεν είναι αντικείμενο ούτε της επιστήμης, ούτε μιας διανοητικής άσκησης. Υπάρχει συσχετισμός δυνάμεων, υπάρχει συγκυρία που μετατρέπεται σε ιστορική στιγμή, υπάρχει διαδικασία η οποία είναι αμιγώς πολιτική. Όλα τα άλλα, οι παρεμβάσεις της δικαιοσύνης, ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, η επιρροή του ευρωπαϊκού και του διεθνούς δικαίου, συμβάλλουν στις διαρκείς άτυπες συνταγματικές μεταβολές, οι οποίες συντελούνται καθημερινά. Το Σύνταγμα δεν μεταβάλλεται μόνο με την αναθεωρητική διαδικασία, εξελίσσεται στην πραγματικότητα διαρκώς.

Οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας, όπως είναι γνωστό, απετέλεσαν αντικείμενο, αποκλειστικό μάλιστα, της αναθεώρησης του 1986. Η αναθεωρητική διαδικασία ήταν προφανώς συνδεδεμένη με τη συγκυρία, με τη μη εκλογή του Κωνσταντίνου Καραμανλή ως ΠτΔ για δεύτερη θητεία από την πλειοψηφία του ΠΑΣΟΚ, με την εκλογή του Χρήστου Σαρτζετάκη, συγκρουσιακή εκλογή, που συνοδεύεται και από αναθεώρηση του Συντάγματος.

Είχα υποστηρίξει το 1980, ότι έτσι θα εξελιχθούν τα πράγματα. Ότι η διπλή ανάγνωση του Συντάγματος, η κοινοβουλευτική ή η ημιπροεδρική, θα οδηγήσει σε μία σύγκρουση (αυτό έγινε στην προεδρική εκλογή του 1985) που θα λυθεί με αναθεώρηση του Συντάγματος (1986). Άλλωστε αν δει κανείς την πρώτη εφαρμογή των διατάξεων αυτών, των σχετικών με την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας με αυξημένη πλειοψηφία 180 βουλευτών στην τρίτη ψηφοφορία, αλλιώς διάλυση της Βουλής αναγκαστική, θα δει ότι η πρώτη εφαρμογή έγινε το 1980. Έγινε μέσα από μία αγωνιώδη προσπάθεια να επιτευχθεί η εκλογή του Κωνσταντίνου Καραμανλή οριακά, τελικά με 181 ψήφους, με προσχώρηση βουλευτών, ανεξαρτήτων ή και προερχομένων από άλλα κόμματα, προκειμένου να επιτευχθεί η εκλογή και να μη διαλυθεί η Βουλή. Αλλά οι βουλευτικές εκλογές που ακολούθησαν, όπως θυμάστε, ήταν εκλογές συντριπτικής ήττας της τότε κυβερνώσας παράταξης, διότι ήρθε πλησίον το ΠΑΣΟΚ με συντριπτική πλειοψηφία το 1981. Άρα, ήξερε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ότι είναι μεγάλο στοίχημα αυτή η πλειοψηφία.

Παρόλα αυτά η αναθεώρηση του 1986 δεν μετέβαλε τον τρόπο εκλογής του ΠτΔ. Επέβαλε μόνο την ονομαστική φανερή ψηφοφορία στη Βουλή. Γιατί αυτή η αντίφαση; Γιατί ενώ μειώθηκαν οι αρμοδιότητες του ΠτΔ, διατηρήθηκε η αυξημένη πλειοψηφία εκλογής του και η απειλή διάλυσης της Βουλής; Διότι, κατά την διαδικασία αναθεώρησης του 1985-86 ήταν πολύ έντονη η αμφισβήτηση για την εκλογή του Χρήστου Σαρτζετάκη. Αν άνοιγε η συζήτηση για το πώς εκλέγεται ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, θα ετίθετο εξ αντιδιαστολής υπό συζήτηση η οριακή νομιμοποίηση του μόλις εκλεγμένου Προέδρου, την οποία αμφισβητούσε ρητά η τότε αξιωματική αντιπολίτευση. Η αξιωματική αντιπολίτευση, θυμίζω, αμφισβήτησε την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας το 1985 και την επιλογή του Προέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, λίγα χρόνια αργότερα. Έχουμε δύο μεγάλες θεσμικές αμφισβητήσεις την περίοδο της Μεταπολίτευσης.

Έμεινε λοιπόν η διάταξη για την απειλούμενη διάλυση της Βουλής. Αυτή τη διάταξη προσπαθήσαμε να την αναθεωρήσουμε τη μακρά περίοδο ε-

πώασης της αναθεώρησης του 2001, από το 1995 έως το 2001, σε τρεις βουλές, όχι μόνο σε δύο. Δεν κατέστη εφικτό παρότι το άρθρο 32 ενεγράφη στον κατάλογο των υπό αναθεώρηση διατάξεων, αλλά χωρίς πλειοψηφία 180 ψήφων στη Βουλή το 1998. Το 2001 δεν συμφωνήσαμε με τη ΝΔ παρά την ευελιξία που επέδειξε η τότε κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Είναι η μόνη περίπτωση στην οποία δεν ψήφισε η ΝΔ μαζί με το ΠΑΣΟΚ την αναθεώρηση διάταξης που είχε ενταχθεί έστω με απλή πλειοψηφία στον κατάλογο των υπό αναθεώρηση διατάξεων.

Αυτή η διάταξη όμως, που είναι τώρα το μεγάλο θέμα - γιατί κατέστη μεγάλο θέμα; Αυτό συνέβη γιατί οδήγησε σε μία ριζική πολιτική αλλαγή τον Ιανουάριο του 2015. Ανέκοψε την πορεία της κυβέρνησης της λεγόμενης Σαμαρά-Βενιζέλου, οδήγησε σε αλλαγή προσανατολισμού, δηλαδή, είχε τεράστιες πολιτικές επιπτώσεις και παραδόξως τώρα ο ΣΥΡΙΖΑ προτείνει να αποσυνδεθεί η διαδικασία εκλογής του ΠτΔ από την απειλούμενη διάλυση της Βουλής, επί της οποίας δόμησε την άνοδό του στην εξουσία το 2015.

Το βιβλίο του Κώστα Μπακογιάννη παρουσιάζει με εξαιρετικό τρόπο την εφαρμογή της σχετικής διάταξης από το 1975 έως το 2018. Αυτή τη μακρά περίοδο, δύο φορές τυπικά διελύθη η Βουλή λόγω αδυναμίας εκλογής προέδρου. Μια τον Δεκέμβριο του 2014 και μια το 1990, αλλά αυτή δεν ήταν συγκρουσιακή, ήταν τμήμα της συμφωνίας των κομμάτων για τον σχηματισμό της οικουμενικής κυβέρνησης Ζολώτα.

Αντιθέτως, επηρέασε η διάταξη αυτή την πρόωρη διάλυση της Βουλής το 2009, όταν επισπεύσθηκε ο χρόνος των εκλογών λόγω της οικονομικής κρίσης, αλλά τυπικώς όχι λόγω αδυναμίας εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας. Νομίζω ότι η τότε κυβέρνηση ήθελε οπωσδήποτε να επισπευσθούν οι εκλογές και να απαλλαγεί από το φορτίο της άσκησης εξουσίας. Αλλά, τυπικά δεν διελύθη η Βουλή λόγω αδυναμίας εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας. Θα έλεγε κανείς, μα με ένα περιστατικό, γινόμαστε τόσο ευαίσθητοι στο θέμα αυτό; Ναι, αρκεί ένα κρίσιμο περιστατικό να δημιουργήσει προβλήματα, είναι ένα momentum.

Προτίμησα να προτάξω αυτές τις παρατηρήσεις που αναφέρονται στα συμφραζόμενα του βιβλίου πριν αναφερθώ στο κεντρικό ζήτημα που απασχολεί τον συγγραφέα, τον τρόπο εκλογής του ΠτΔ. Σπεύδω να τονίσω ότι είναι θεσμικά και λογικά απολύτως θεμελιωμένη η βασική πρόταση που παρουσιάζει ο Κώστας Μπακογιάννης για την εκλογή του ΠτΔ: Αν ένας υποψήφιος συγκεντρώσει την απόλυτη πλειοψηφία του συνολικού αριθμού των βουλευτών και η αντιπολίτευση δεν είναι συσπειρωμένη γύρω από άλ-

λο υποψήφιο που συγκεντρώνει τουλάχιστον 100 ψήφους, γιατί να μην εκλεγεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας από την παρούσα Βουλή; Αν όμως αυτό δεν συμβαίνει, πρέπει να οδηγηθούμε και πάλι σε διάλυση της Βουλής. Θα επανέλθω σε λίγο με περισσότερες λεπτομέρειες.

Ας δούμε αρχικά την πρόταση του συγγραφέα σε συσχέτιση με τις προτάσεις αναθεώρησης που υπέβαλαν πριν λίγες ημέρες οι κοινοβουλευτικές ομάδες του ΣΥΡΙΖΑ και της ΝΔ:

Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ προβλέπει, στην πρώτη φάση, μία μακρά διαδικασία αναζήτησης της συναίνεσης. Τεχνικά μάλιστα υπάρχει το ενδεχόμενο να μεσολαβήσει διάλυση της Βουλής, χωρίς αυτό να ρυθμίζεται στην πρόταση. Όμως αν διαλυθεί η Βουλή, η επόμενη μπορεί να εκλέξει ΠτΔ ακόμα και με σχετική πλειοψηφία, όπως προβλέπει η ισχύουσα σήμερα διάταξη. Αφού όμως έχουμε «χαλαρώσει» και ψηφίζουμε κάθε λίγο ψάχνοντας κοινοβουλευτική συναίνεση, ο ΣΥΡΙΖΑ προτείνει ξαφνικά να μεταστραφούν τα πράγματα και να οδηγηθούμε σε σύγκρουση με άμεση εκλογή του ΠτΔ.

Υπάρχουν διεθνώς πολλά κοινοβουλευτικά συστήματα με άμεση εκλογή του ΠτΔ. Αυτά είναι τριών κυρίως κατηγοριών. Είναι, πρώτον, παλιά ημιπροεδρικά συστήματα τα οποία έχουν διατηρήσει την άμεση εκλογή, παρότι ο αρχηγός του κράτους έχασε τις παρεμβατικές του αρμοδιότητες και το πολιτικό σύστημα κατέστη κοινοβουλευτικό. Εδώ θα τοποθετούσα την περίπτωση της Πορτογαλίας, της Φιλανδίας. Είναι, δεύτερον, περιπτώσεις κρατών που δια της άμεσης εκλογής Προέδρου διακηρύσσουν την κρατικότητα τους, όπως είναι η Αυστρία. Είναι, τρίτον, κράτη της Κεντρικής Ευρώπης που έζησαν την εμπειρία του υπαρκτού σοσιαλισμού, όπως είναι η περίπτωση της Ρουμανίας, της Τσεχίας, της Σλοβακίας, όπου η άμεση εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας λειτουργεί ως δημοκρατική εγγύηση, δημιουργεί όμως συχνά αμφισβήτηση ως προς τη νομιμοποίηση μεταξύ κυβέρνησης και ΠτΔ.

Κατά την τελευταία άμεση εκλογή προέδρου στη Ρουμανία, υποψήφιος ήταν και ο εν ενεργεία πρωθυπουργός, ο οποίος έχασε. Εξελέγη ο αντίπαλος του, μέλος της γερμανόφωνης μειονότητας. Δεν έχει θεραπευτεί ποτέ η κρίση αυτή. Η πολιτειακή κρίση βαθαίνει. Είναι βεβαίως και κρίση πολιτικής ηθικής, αλλά, βαθαίνει. Στη Σλοβακία το ίδιο. Ο εν ενεργεία πρωθυπουργός, ως υποψήφιος πρόεδρος, ηττήθηκε από έναν άγνωστο επιχειρηματία. Περιήλθε σε κρίση νομιμοποίησης η σλοβακική κυβέρνηση, έχει εμπλακεί βέβαια και με θέματα κοινού ποινικού δικαίου. Στην Τσεχία, το ίδιο πρόβλημα, με συνεχείς αμφισβητήσεις περί του ποιος εκπροσωπεί τη χώρα διεθνώς, ποιος μετέχει στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κ.ο.κ.

Άρα, η επιλογή μεταξύ άμεσης ή έμμεσης εκλογής, είναι μία θεμιτή επιλογή αρκεί να είναι μία σαφής επιλογή. Η αλλαγή, η αδικαιολόγητη, η ριζική, στο μέσο της διαδικασίας, της φύσης του αρχηγού του κράτους ο οποίος από όργανο απολύτως συναινετικό μετατρέπεται σε όργανο απολύτως συγκρουσιακό, από όργανο εκλεγόμενο κατά προτίμηση με ευρεία πλειοψηφία μέσω κοινοβουλευτικών συμβιβασμών, μετατρέπεται σε όργανο εκλεγόμενο άμεσα ακόμη και με οριακή πλειοψηφία, με διαφορά μίας ψήφου, από το εκλογικό σώμα, πώς δικαιολογείται;

Θα έχουμε ένα πολίτευμα, που λειτουργεί με δύο διαφορετικά είδη προέδρων, με δύο διαφορετικές νομιμοποιήσεις; Με έναν Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο οποίος αλλάζει θεμέλιο νομιμοποίησης; Στη μία περίπτωση η νομιμοποίησή του είναι η ευρεία συναίνεση ή έστω η επιδίωξή της, στην άλλη θεμέλιο της νομιμοποίησης του είναι η εκλογική σύγκρουση και η κατίσχυση; Το γεγονός ότι νίκησε σε άμεσες εκλογές; Η αντίφαση είναι προφανής. Αυτό είναι κατά τη γνώμη μου ένα όριο.

Το άλλο όριο, είναι το άρθρο 110. Φαντάζεστε ότι μπορούμε να έχουμε και άμεση εκλογή και επαναφορά των κατηργημένων αρμοδιοτήτων του 1975; Όχι, γιατί αυτό συνιστά πραγματικά υπέρβαση του ορίου. Θα μπορούσαμε να έχουμε άμεση εκλογή με περιορισμένες αρμοδιότητες, ή εν πάση περιπτώσει λελογισμένη αύξηση αρμοδιοτήτων χωρίς άμεση εκλογή. Αλλά, η σύζευξη άμεσης εκλογής και αντιπλειοψηφικών αρμοδιοτήτων, οδηγεί σε ένα μείγμα το οποίο συγκρούεται με το άρθρο 110.

Οι αρμοδιότητες τυποποιούνται στο Σύνταγμα. Τι αρμοδιότητες έχει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας; Την αρμοδιότητα να εκπροσωπεί το κράτος ως διεθνής παραστάτης και σύμβολο της εθνικής ενότητας. Το σώμα, λέει ο Καντόροβιτς, το διπλό σώμα του βασιλιά, φυσικό και νομικό, είναι το σώμα του κράτους, είναι το υποκατάστατο του Λεβιάθαν του Χομπς. Ο αιρετός Πρόεδρος είναι ο διάδοχος του μονάρχη, είναι διάδοχος του κεχρισμένου, του χειροθετημένου μονάρχη.

Αυτός ο πρόεδρος σε ένα κοινοβουλευτικό σύστημα, πώς πρέπει να διαφυλάξει τον ρόλο του; Διαθέτοντας και ενδεχομένως ασκώντας αντιπλειοψηφικές αρμοδιότητες; Οι βασικές αντιπλειοψηφικές αρμοδιότητες που καταργήθηκαν το 1986 ήταν η δυνατότητα του ΠτΔ, πρώτον, να προβαίνει σε διάλυση της Βουλής λόγω δυσαρμονίας προς το λαϊκό αίσθημα, παρά τη βούληση της κυβέρνησης ή μάλλον εναντίον της βούλησης της κυβέρνησης και, δεύτερον, να παρεμβαίνει στη διαδικασία διορισμού του Πρωθυπουργού κατά παράβαση της αρχής της δεδηλωμένης. Μπορούμε να προσθέσουμε εδώ και τη δυνατότητα προκήρυξης δημοψηφίσματος παρά τη

βούληση της κυβέρνησης. Θέλουμε να επανέλθουν αυτά; Αυτά θα μπορούσαν να επανέλθουν αφού υπήρχαν στην αρχική εκδοχή του ισχύοντος Συντάγματος, αλλά χωρίς να πάμε ταυτοχρόνως στην άμεση εκλογή. Θα μπορούσαμε θεωρητικά να πάμε στις αρχικές αρμοδιότητες του ΠτΔ κατά το Σύνταγμα του 1975 ξανά, με αντίστροφη αναθεώρηση. Δεν το προτείνει κανείς και δεν είναι τυχαίο.

Η ΝΔ, η οποία φλέρταρε στο παρελθόν με την ιδέα της άμεσης εκλογής του ΠτΔ, άλλαξε ευτυχώς άποψη, είναι πλέον υπέρ της έμμεσης εκλογής, χωρίς προσφυγή στον λαό. Άρα, έχουμε μία δυσκολία και να ψηφίσουμε τώρα, διότι δεν μπορεί να ταυτιστούν οι ψήφοι αυτών που θέλουν αναθεώρηση του άρθρου 32, με άμεση εκλογή και αυτών που θέλουν αναθεώρηση του άρθρου 32, με έμμεση εκλογή. Διότι υπάρχει άλλη πολιτειολογική αντίληψη, αλλά όπως μου έχει δοθεί η ευκαιρία να αναλύσω αλλού, η πρώτη Βουλή δεν δεσμεύει τη δεύτερη, την αναθεωρητική Βουλή, ως προς την κατεύθυνση της αναθεώρησης αλλά μόνο ως προς την ανάγκη αναθεώρησης των διατάξεων που εντάσσονται στον σχετικό κατάλογο.

Ο συγγραφέας παρουσιάζει, όπως ήδη σημειώθηκε, μία πολύ ενδιαφέρουσα και σταθμισμένη πρόταση ως παραλλαγή του ισχύοντος συστήματος, που πρέπει να τη δούμε αναλυτικότερα: Εάν ο υποψήφιος που ψηφίζει η κυβερνητική πλειοψηφία δεν συγκεντρώσει 151 ψήφους, δεν υπάρχει στην πραγματικότητα δεδηλωμένη, πρέπει συνεπώς να πάμε στη διάλυση της Βουλής. Οποιαδήποτε άλλη επιλογή είναι παθολογική. Εάν όμως ο υποψήφιος που ψηφίζει η κυβερνητική πλειοψηφία συγκεντρώσει 151 ψήφους, πρέπει να δούμε τι συμβαίνει στον χώρο της αντιπολίτευσης. Εάν συγκεντρώνονται 100 τουλάχιστον ψήφοι υπέρ ενός άλλου υποψηφίου, τότε πρέπει να διαλυθεί η Βουλή και να εκλεγεί ΠτΔ από την επόμενη Βουλή. Αν δεν συγκεντρώνονται αυτές οι τουλάχιστον 100 ψήφοι υπέρ ενός υποψηφίου της αντιπολίτευσης, τότε ο υποψήφιος που συγκέντρωσε 151 ψήφους πρέπει να θεωρηθεί ότι εξελέγη ΠτΔ. Πρόκειται για μια διαφοροποίηση βασισμένη σε ένα συνταγματικά θεμιτό κριτήριο, τη δυναμική του κοινοβουλευτικού συσχετισμού δυνάμεων. Τη στάση, την ενότητα και, προφανώς, την εκλογική προοπτική της αντιπολίτευσης.

Το ίδιο συμβαίνει και με την αξιολόγηση των αρμοδιοτήτων. Τι αρμοδιότητες θέλουμε για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας; Δεν προτείνει ο Κώστας Γ. Μπακογιάννης επιστροφή των αρμοδιοτήτων του 1975, παρά μόνο εν μέρει, σε σχέση με τον διορισμό του πρωθυπουργού. Ως προς την ισχύουσα ρύθμιση για τον διορισμό του πρωθυπουργού υπάρχει όμως μια προφανής και βαρύνουσα ιστορική εξήγηση. Γιατί στο Σύνταγμα μας τυπο-

ποιήθηκε τόσο αυστηρά η αρχή της δεδηλωμένης; Λόγω των ιστορικών εμπειριών. Το 1965 είναι μία καταλυτική εμπειρία. Στην πραγματικότητα όλες οι πυκνώσεις του ιστορικού χρόνου επηρεάζουν το Σύνταγμα. Μία τέτοια πυκνώση του ιστορικού χρόνου είναι το 1965 και η «αποστασία».

Ας μου επιτραπεί εδώ μια παρέκβαση. Μετά την κρίση, το μεγάλο θέμα της αναθεώρησης θα έπρεπε να είναι η δημοσιονομική επίγνωση, γιατί όταν έχεις βιώσει δέκα χρόνια κρίσης, δεν συζητάς για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, συζητάς για το δημοσιονομικό σύμφωνο, για τον χρυσό δημοσιονομικό κανόνα, για το δημοσιονομικό έλλειμμα, για το πρωτογενές πλεόνασμα, για τους κώδωνες του κινδύνου να διολισθήσεις ξανά σε αθεράπευτη κρίση και να «κρεμαστείς στα μανταλάκια», όχι της Ευρωζώνης, αλλά του διεθνούς οικονομικού συστήματος. Αυτό είναι το μεγάλο θέμα. Εμείς συζητάμε όμως πάλι για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Επιλογή ηγεσίας της δικαιοσύνης και έλεγχος της συνταγματικότητας των υπό ψήφιση και έκδοση νόμων

Το βιβλίο του Κώστα Μπακογιάννη ασχολείται όμως και με δυο καίρια θέματα σχετικά με τη δικαστική εξουσία που εφάπτονται με τις προτεινόμενες αρμοδιότητες του ΠτΔ. Το πρώτο είναι η διαδικασία επιλογής των δικαστικών λειτουργών που καταλαμβάνουν τις κορυφαίες θέσεις. Έχει εκφραστεί η διοικητική ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας στην αναθεωρητική διαδικασία του 2001 και έχει διατυπώσει τη θέση, ότι το καλύτερο σύστημα είναι το ισχύον. Βεβαίως, τώρα έχει αυξηθεί ο αριθμός των αντιπροέδρων και όπως έχει υπολογίσει ο Βασίλης Ανδρουλάκης σε μια πρόσφατη μελέτη του, είναι πάνω από 35 τα πρόσωπα που επιλέγονται από το Υπουργικό Συμβούλιο, λόγω του μεγάλου αριθμού αντιπροέδρων. Αυτός ο αριθμός μπορεί να αυξηθεί έτι περαιτέρω, γιατί δεν υπάρχει φραγμός συνταγματικός για τον αριθμό των αντιπροέδρων. Ενώ ξέρουμε ότι ο Πρόεδρος κάθε ανώτατου δικαστηρίου είναι ένας, ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου είναι ένας, ο Γενικός Επίτροπος ένας σε κάθε γενική επιτροπεία.

Η πρόταση του συγγραφέα είναι να συγκροτείται ένα σώμα με τον πρόεδρο και τους αντιπροέδρους κάθε ανώτατου δικαστηρίου που προτείνουν τους διαδόχους τους, προσέγγιση διαφορετική από τη γνωστή πρόταση η προεπιλογή να γίνεται από την ολομέλεια του οικείου ανώτατου δικαστηρίου. Η Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων συζήτησε το ενδεχόμενο να ψηφίζει όλο το Δικαστικό Σώμα τον υποψήφιο πρόεδρο. Δηλαδή και οι επιθεωρούμενοι τους επιθεωρητές και οι ελεγχόμενοι μέσω της διαδικασίας

των ενδίκων μέσων αυτούς οι οποίοι δικάζουν τα ένδικα μέσα κατά των αποφάσεών τους.

Μια απλή λύση η οποία θα άλλαζε το κλίμα είναι αυτή της επιλογής με αυξημένη πλειοψηφία από την αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή. Το όργανο εξακολουθεί να είναι πολιτικό, αλλά δεν αρκεί η κυβερνητική πλειοψηφία, απαιτείται συμμετοχή και της αντιπολίτευσης. Τρία πέμπτα στην Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας, είναι μία εξαιρετική λύση. Αλλά ο κατάλογος των υποψηφίων δεν μπορεί παρά να είναι αρκετά ευρύς, έστω με βάση την επετηρίδα. Τώρα π.χ. δεν μπορεί να εκλεγεί κάποιος ως διευθύνων της Εισαγγελίας Εφετών αν δεν περιλαμβάνεται στους δέκα αρχαιότερους Εισαγγελείς Εφετών. Μπορεί να τεθεί ένας φραγμός ότι η επιλογή θα γίνεται π.χ. μεταξύ των αντιπροέδρων και των δέκα αρχαιότερων μελών για τους Προέδρους των ανωτάτων δικαστηρίων (ανάλογα για τον Εισαγγελέα του ΑΠ) και μεταξύ προφανώς περισσότερων μελών για τις θέσεις των αντιπροέδρων των ανωτάτων δικαστηρίων και των γενικών επιτρόπων. Αλλά η τελική απόφαση, όπως συμβαίνει σχεδόν παντού, πρέπει να ανήκει σε ένα πολιτικό όργανο. Άλλωστε στην ελληνική έννομη τάξη μέλος του ανωτάτου δικαστηρίου καθίστασαι έχοντας επιλεγεί με πλήρεις εγγυήσεις αυτοδιοίκησης, χωρίς να έχει μετάσχει πουθενά στη δικαστική σου σταδιοδρομία πολιτικό όργανο.

Αυτό που θα συζητούσα σε επίπεδο κοινού νόμου είναι οι αρμοδιότητες, των προέδρων, των αντιπροέδρων των Ανωτάτων Δικαστηρίων και του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου. Οι αρμοδιότητες είναι κρίσιμες, ιδίως στο βαθμό που επηρεάζουν την αρχή του νόμιμου δικαστή και κυρίως εφόσον καταλύουν την ιδιότητα του αντεισαγγελέα ως ισόβιου ανεξάρτητου δικαστικού λειτουργού, γιατί εκεί υπάρχει σοβαρό πρόβλημα με την ιεραρχική δομή της Εισαγγελίας.

Πάντως δεν νομίζω ότι η εμπλοκή του Προέδρου της Δημοκρατίας θα προσέφερε τίποτα. Η κυβέρνηση θα είχε τις προτιμήσεις της, η αντιπολίτευση τις δικές της, το δικαστικό σώμα τις δικές του και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα δήλωνε τις επιθυμίες του χωρίς λόγο και θα μείωνε την απόσταση και την ουδετερότητά του.

Ας έρθουμε τώρα στην πρόταση του συγγραφέα για την οργάνωση διαδικασίας προληπτικού δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των ψηφισμένων νόμων, με πρωτοβουλία του ΠτΔ. Κάτι αντίστοιχο προτείνει η ΝΔ. Βέβαια, ο συγγραφέας είναι πιο γενναιόδωρος. Σύμφωνα με το σχήμα που έχει επεξεργαστεί ο Κώστας Μπακογιάννης, εάν η ένσταση αντισυνταγματικότητας, στη φάση του κοινοβουλευτικού ελέγχου της συνταγμα-

τικότητα, –γιατί ο έλεγχος δεν είναι μόνο δικαστικός, είναι και πολιτικός– συγκεντρώσει τουλάχιστον 75/300 ψήφους, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δύναται να παραπέμψει το ψηφισμένο νομοσχέδιο ή την ψηφισμένη πρόταση νόμου στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο. Άρα, κάθε νομοσχέδιο θα ήταν αντικείμενο μιας μεγάλης κοινοβουλευτικής συζήτησης για τη συνταγματικότητα του και μετά ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, υποκείμενο μιας διαρκούς πίεσης από την αντιπολίτευση, να παραπέμψει το ζήτημα στο ΑΕΔ. Η ΝΔ στην πρότασή της προβλέπει ως προϋπόθεση να έχουν ψηφίσει υπέρ της ένστασης 120/300 βουλευτές, αλλά αναφέρεται σε δικαστικό έλεγχο άλλης φύσης, σε άλλης σύνθεσης Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο και προτείνει, εκ των πραγμάτων, συμπλοκή συστημάτων δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας, διότι πρέπει να εγκαθιδρυθεί ένα παράλληλο σύστημα προληπτικού, γενικού και αφηρημένου ελέγχου, που συνυπάρχει και εν μέρει συγκρούεται με το ισχύον σύστημα του διάχυτου, συγκεκριμένου και παρεμπόδιοντος ελέγχου.

Ο συγγραφέας υιοθετεί και το *stare decisis*, πηγαίνει δηλαδή ένα βήμα παραπέρα από εκεί που έχει πάει ήδη η νομοθεσία για το ένδικο μέσο της αιτήσεως αναιρέσεως, με την παραδοχή ότι είναι οριστική και σταθεροποιημένη η νομολογία. Αυτή όμως η παραδοχή συγκρούεται ίσως με τη θεωρία του νομολογιακού σχετικισμού ως θεμέλιο του κράτους δικαίου. Δηλαδή, η μεταστροφή της νομολογίας δεν μπορεί να αποκλείεται. Στα ποινικά θέματα υπάρχει επιπλέον το ζήτημα του άρθρου 7 του Συντάγματος, της τυποποίησης του ποινικού φαινομένου και της απαγόρευσης της αναδρομικότητας. Αλλά, εδώ με πολύ έξυπνο τρόπο, ο συγγραφέας λέει, ότι εάν υπάρχει νομολογία του ανωτάτου δικαστηρίου του κλάδου, –του αρμοδίου από τη φύση των υποκειμένων διαφορών ή υποθέσεων– τότε αποφαίνεται το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο, οιονεί διαπιστωτικά, αλλιώς παραπέμπεται το ζήτημα στην Ολομέλεια του ανώτατουδικαστηρίου του αντίστοιχου κλάδου. Και αυτή η δικαστική απόφαση, ή έστω αυτή η δικαστική γνώμη, πώς επηρεάζει τον Πρόεδρο; Αναπέμπει και μετά; Αν υπάρξει επιψήφιση; Εκδίδει; Οι αρμοδιότητες του Προέδρου ως προς τον πολιτικό έλεγχο της συνταγματικότητας συνδέονται με τη φύση της νομοθετικής του αρμοδιότητας. Όταν υπήρχε κύρωση (πριν το 1986), μπορούσε να ασκήσει και ουσιαστικό έλεγχο συνταγματικότητας. Τώρα που υπάρχει μόνο έκδοση του νόμου, πιστοποιεί την εξωτερική τυπική συνταγματικότητα του νόμου. Η εσωτερική τυπική συνταγματικότητα ανάγεται στην αυτονομία της Βουλής, ανήκει στα *interna corporis*. Αυτή είναι, νομίζω, η θεωρητική υποδομή του ζητήματος.

Η πρόταση του συγγραφέα συνιστά ένα πολύ ωραίο, έξυπνο και συνεκτικό σχήμα, αλλά ανακινεί ένα ζήτημα συνολικής αλλαγής του συστήματος, καθώς πρέπει να ιδρυθεί ένα μόνιμο πλέον Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο, με πολλά μέλη, με θητεία η οποία υπερβαίνει τη θητεία των προέδρων των ανωτάτων δικαστηρίων και του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου που είναι τετραετής.

Ας επανέλθουμε, φτάνοντας στο τέλος της παρουσίασης μου, στις πολιτικές αρμοδιότητες του ΠτΔ και ιδίως στις σχετικές με το δημοψήφισμα λόγω της δημόσιας συζήτησης που διεξάγεται ακόμη γύρω από το θέμα. Αυτό που λείπει στη χώρα, δεν είναι ένας Πρόεδρος που προκηρύσσει δημοψήφισμα, ούτε πεντακόσιες χιλιάδες πολίτες που συγκεντρώνουν υπογραφές κάνοντας ακτιβισμό, μας λείπει αυτό που παραβιάστηκε τον Ιούλιο του 2015, η σαφήνεια του ερωτήματος και δεκαπέντε τουλάχιστον μέρες προεκλογικής περιόδου. Έτσι λείπει η Επιτροπή Βενετίας του Συμβουλίου της Ευρώπης αλλά και η Ελληνική Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

Σημασία έχει πάντως να κατατίθενται δημόσια σοβαρές και τεκμηριωμένες επιστημονικές προτάσεις. Σημασία έχει η ποιότητα της τεκμηρίωσης, η συνοχή των επιχειρημάτων και η ακριβής εκφορά του επιστημονικού λόγου. Υπό την έννοια αυτή, οφείλω να ευχαριστήσω ειλικρινά και να συγχαρώ θερμά τον Κώστα Γ. Μπακογιάννη, γιατί με συστηματικότητα, με ευρηματικότητα, με ερευνητικό ζήλο και με διανοητική εντιμότητα μας δίνει την ευκαιρία να συζητήσουμε οργανωμένα γύρω από τα θέματα αυτά, τα οποία είναι πιο βαθιά από ό,τι φαίνεται δια γυμνού οφθαλμού.